

† Jānis Maizītis, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektors

KRIMINĀLPROCESA UZRAUDZĪBAS PROBLEMĀTIKA LATVIJĀ

DIFFICULTIES LINKED TO SUPERVISION OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN LATVIA

Atslēgvārdi: izmeklētājs, izmeklētāja tiešais priekšnieks, izmeklēšanas iestādes priekšnieks, prokurors, uzraugošais prokurors

Keywords: investigator, investigator in charge of an investigation, head of a body in charge of investigation, prosecutor, supervising prosecutor

Summary

The author examines the independence of an investigator as the driver of criminal proceedings, and does so in the context of the rights of a judge, a prosecutor and an investigator in charge of an investigation. The independence of the investigator is examined keeping in mind their rights and responsibilities, and the reflections begin with an overview of the investigator's historical rights and responsibilities, as well as the duty of the supervising prosecutor as the driver of criminal proceedings to oversee the actions of a particular investigator. The author analyses the recent amendments to the Criminal Procedure Law and focuses on finding more effective supervisory mechanisms of criminal proceedings, whilst keeping in mind the necessity for the driver of criminal proceedings to be independent in order to achieve the goals of this process. The assessment of this independence is done in relation to the simplified criminal proceedings. As a result of the questions examined within this article, the author suggests several options for improving the supervisory mechanisms of criminal proceedings in Latvia.

Ievads

Daloties pārdomās par procesa virzītāja tiesībām un pienākumiem kriminālprocesa gaitā, jāteic, ka ir radušies jautājumi par izmeklētāja un prokurora neatkarību dažādās kriminālprocesa stadijās, kurus raksta tapšanas gaitā autors vairākkārtīgi pats sev arī uzdeva. Proti, ņemot vērā Latvijas vēsturisko

kriminālprocesuālo kārtību, kas ir būtiskākais – virzība uz būtiski lielāku un stabilāku izmeklētāja patstāvību kā procesa virzītājam pierādījumu savākšanā vai vispirms jau izmeklētāja tiešā priekšnieka lomas, kā arī uzraugošā prokurora, tagad arī virsprokurora lomas, pilnvaru stiprināšana. Izmeklētāja un prokurora neatkarības jautājumi laika gaitā ir bijuši neviennozīmīgi neregulēti. Daļa no iepriekšējā regulējuma savas iezīmes ir saglabājusi 20. gs. beigu formulējumos, bet daļa – arī 21. gs. spēkā esošajos formulējumos un grozījumos Kriminālprocesa likumā (turpmāk – KPL).¹

Vēsturiskie apsvērumi

Noteikti par pozitīvu tendenci uzskatāma KPL attīstība 20. gs. un 21. gs., lai arī likuma grozījumi nereti tiek kritizēti. Autors pievienojas viedoklim, ka grozījumu ir par daudz, tie ne vienmēr ir savstarpēji saskaņoti, un uzskata, ka tas ir vietā, tomēr vienlaikus jāatzīst, ka tikai tā ir iespējama attīstība un kriminālprocesuālo normu jaunrade. Tomēr tieši praksei ir jābūt tai, kas virza kriminālprocesa teorētiskās atziņas un formulējumus un iedzīvina tos realitātē. Varētu piekrist, ka Latvijas situācija joprojām ir unikāla likumdošanas jaunradei un 20. gs. sākuma kriminālprocesuālās likumdošanas vēsturiskais novērtējums joprojām ir aktuāls. Vēl 1936. gadā Zallis Lēvenbergs kriminālprocesa attīstību vēsturiski raksturoja šādi:

Reti kur kriminālprocesa normām bija tik bagāta attīstības vēsture, tik plašs juridisko problēmu lauks, tik īpatnējo parādību savirknējums kā taisni Vidzemē un Kurzemē 15.–18. gadu simteņos. Sevišķs etnogrāfiskais stāvoklis, svešo zemju iekarotāju tieksmes, šo tieksmju dažāda realizēšana, vietējo iedzīvotāju īsto zemes saimnieku – latvju tautas – noteiktība, sevišķi sociāli ekonomiskie apstākļi radīja tādu kriminālprocesuālo normu bagātību kā nekur citur.²

Varbūt pārāk plaša vēsturisko gadsimteņu pieminēšana, bet tomēr. Par dažādību kriminālprocesa attīstībā 20. gs. un 21. gs. arī diskutēt ir pamats, jo kuras gan vēl valsts kriminālprocesuālo likumdošanu var raksturot sākotnēji ar septiņiem vienkāršotiem kriminālprocesa pabeigšanas veidiem?³ Prokuratūras likumā ir skaidri noteikta prokurora kā procesa virzītāja neatkarība procesuālo lēmumu pieņemšanā. Prokuratūras likuma 6. pantā noteikts, ka prokurors savā darbībā ir neatkarīgs no citu valsts varu un pārvaldi realizējošo institūciju vai amatpersonu ietekmes un pakļaujas tikai likumam.⁴ Savukārt KPL 15. pantā noteikts, ka

¹ Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 11.05.2005., Nr. 74(3232).

² Levenbergs Z. Kriminālprocesa īpatnības Vidzemē un Kurzemē XV–XVIII gadsimteņos. Rīga: Z. Levenberga izdevniecība, 1936, 3. lpp.

³ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 43. lpp.

⁴ Prokuratūras likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57276-prokuraturas-likums> [aplūkots 10.10.2021.].

ikvienam ir tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā. Tādējādi droši iespējams apgalvot, ka kriminālprocesa noslēguma stadijās – kriminālvajāšanā un krimināllietu iztiesāšanā – procesa virzītāju neatkarība lēmumu pieņemšanā ir likumīgi nodrošināta jeb noteikta ar likumu. Nedaudz citāds ir izmeklētāja kā procesa virzītāja likumiskais un faktiskais stāvoklis, un līdz ar to par šo jautājumu ir iespējama diskusija. Lai noformulētu attieksmi pret izmeklētāja kā procesa virzītāja neatkarību, nepieciešams neliels vēsturisks atskats. Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa (turpmāk – LKPK)⁵ 44. pantā bija noteiktas izmeklētāja pilnvaras. Atbilstoši tām, izdarot iepriekšējo izmeklēšanu, izmeklētājs visus lēmumus par izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbībām pieņem patstāvīgi, izņemot gadījumus, kad likumā prasīta prokurora sankcija. Turklāt atbilstoši šai normai izmeklētājs ir pilnīgi atbildīgs par šo lēmumu likumīgu un savlaicīgu izpildi. Vienlaikus LKPK 215. pantā bija noteiktas prokurora pilnvaras, uzraugot likumu izpildīšanu izziņā un iepriekšējā izmeklēšanā. Likumu izpildīšanu atbilstoši LKPK regulējumam izziņā un iepriekšējā izmeklēšanā uzrauga prokurors saskaņā ar likumu “Par prokuratūras uzraudzību PSRS”. Tā prokurors, piemēram, sankcionēja tikai būtiskākos procesuālos dokumentus, tādus kā drošības līdzekļa, piemēram, apcietinājuma, piemērošana, un apstiprināja izmeklētāja sagatavotu apsūdzības rakstu. Izmeklētāja neatkarība un patstāvība gan tika ierobežota ar pieaicināto pastāvēšanu, kurā saskatāma neuzticēšanās izmeklētājam; mistiska sabiedrības klātbūtnes nepieciešamība daļā no izmeklēšanas darbību izdarīšanas. LKPK 139. pants noteica pieaicināto piedalīšanos, izdarot apskates, kratīšanas, izņemšanas, īpašuma aprakstus, uzrādīšanu uzzīmēšanai un citos šai kodeksā paredzētajos gadījumos, turklāt bija jāpiedalās ne mazāk par diviem pieaicinātajiem, kuriem bija pienākums apliecināt to darbību faktu, saturu un rezultātus, kuru norisē viņi bijuši klāt. Pieaicinātajiem bija tiesības izdarīt piezīmes par paveiktām darbībām, bet šīs piezīmes bija jāieraksta izmeklēšanas darbības protokolā. Pirms izmeklēšanas darbības, kurā piedalās pieaicinātie, izmeklētājs izskaidroja viņiem viņu tiesības un pienākumus. Jāteic gan, ka praksē pieaicināto reāla pieaicināšana bija saistīta ar lielām problēmām, jo sabiedrības pārstāvji nevēlējās uzņemties pieaicināto pienākumus. Nereti naktī mazapdzīvotās vietās pieaicināto (personu apkārt) vienkārši nebija un izmeklēšanas darbības faktiski notika bez pieaicināto klātbūtnes. Lai kāda būtu prakse, izmeklētāja darbība kriminālprocesā tika deklarēta saistībā ar neatkarību, līdzīgi kā prokurora. Tiesā gan pastāvēja pieaicinātajiem līdzīgais tautas piesēdētāju institūts. Savukārt piesēdētājs tika deklarēts kā pilntiesīgs tiesnesis un tāds arī varēja piedalīties krimināllietas izlemšanā, tomēr deklarēts tādēļ, ka faktiski jau lietu izlēma tiesnesis.

LKPK bez izmeklētāja bija regulēts arī izziņas izdarītāja statuss. Tā izmeklētāja būtība tiek saistīta ar sarežģītākiem Latvijas PSR kriminālkodeksa (turpmāk – LKK) pantiem un tajos ietvertajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Savukārt saskaņā ar LKPK 45. pantu izziņu krimināllietās izdara amatpersonas,

⁵ Latvijas PSR kriminālprocesa kodekss. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57276-prokuraturas-likums> [aplūkots 10.10.2021.].

kuras uz to pilnvarojušas šā kodeksa 116. pantā minētās izziņas iestādes. Tādējādi salīdzinājumā ar izziņas izdarītājiem izmeklētāja statuss pēc būtības tiek pakļauts izmeklējamā nozieguma sarežģītības pakāpei. Tiesībsargājošās iestādēs tika izveidotas izmeklēšanas iestādes, kurās strādāja izmeklētāji, kas bija pietiekami neatkarīgi no, piemēram, milicijas vadības, tomēr ar izmeklēšanu problēmas veidojas arī pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, jo rodas ievērojams neizmeklēto krimināllietu atlikums. To savās publiskajās uzstāšanās un rakstos uzsvēra arī ģenerālprokurors Jānis Skrastiņš.⁶ Ņemot vērā šīs problēmas, tika īstenota izmeklēšanas reforma valstī, kuras rezultātā likvidēja Izmeklēšanas departamentu Iekšlietu ministrijā, daļu no pirmstiesas izmeklēšanas procesuāli uzņēmoties prokuratūrai, palielinot štatus, tādējādi atslēdzot tiesas. Palielinot prokuroru skaitu un grozot kriminālprocesuālo kārtību, tika risinātas izmeklēšanā samilzušās problēmas attiecībā uz lieliem neizmeklēto krimināllietu atlikumiem. Ņemot vērā minēto, secināms, ka izšķirošā situācijā tika izmantotas abas iespējas, kā risināt krīzi, – gan darbinieku skaita palielināšana, gan arī grozījumi kriminālprocesuālajā regulējumā. Rezultātā izmeklētājs veic tikai izmeklēšanas darbu, bet prokurors pēc būtības daļēji izmeklētāja darbu, daļēji īsteno prokurora funkcijas kriminālprocesā.

Mūsdienu perspektīva

Mūsdienās kriminālprocesā viena no galvenajām prasībām ir cilvēktiesību un pamatbrīvību garantēšana. Šādas prasības tika ieviestas ap 1995. gadu jau KPK ietvaros, bet jau vēlāk šādi pienākumi ir tieši atspoguļoti KPL 12. pantā. Proti, atbilstoši KPL 12. pantam, kas regulē cilvēktiesību garantēšanu:

- (1) Kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.
- (2) Cilvēktiesības var ierobežot tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai šajā likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai.
- (3) Piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekli, pārkāpt publiski nepieejamas vietas neaizskaramību, korespondences un sakaru līdzekļu noslēpumu drīkst vienīgi ar izmeklēšanas tiesneša vai tiesas piekrišanu.
- (3¹) Kriminālprocesu, kurā iesaistīts nepilngadīgais, veic, ievērojot nepilngadīgā vecumu, briedumu un jebkādas īpašās vajadzības.
- (4) Amatpersonai, kura veic kriminālprocesu, ir pienākums aizsargāt personas privātās dzīves noslēpumu un komercnoslēpumu. Ziņas par to drīkst iegūt un izmantot tikai tad, ja tas ir nepieciešams pierādāmo apstākļu noskaidrošanai.

⁶ Trešā vara. Ģenerālprokurora Jāņa Skrastiņa ziņojums par tiesu reformu prokuratūrā. Pieejams: <https://vestnesis.lv/ta/id/38893> [aplūkots 09.10.2021.].

- (5) Fiziskajai personai ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas pašas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība (turpmāk – tuvinieki), privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli, ja tas nav nepieciešams krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai.

No panta prasībām izriet, ka apcietinājumu, mantas arestu nevar piemērot ne izmeklētājs, ne izmeklētājs ar prokurora sankciju. Tam ir jābūt neatkarīgam it kā “skatam no malas”, un to veic izmeklēšanas tiesnesis, pie kam šādu krimināllietu iztiesāšanas procesā izmeklēšanas tiesnesis nevar piedalīties, lai gan ir tiesas priekšsēdētāja uz laiku nozīmēts tiesnesis. Tādā veidā tad arī tiek nodrošināta izmeklēšanas tiesneša neatkarība katrā konkrētā kriminālprocesā, pieņemot būtiskākos procesuālos lēmumus, kuri ir saistīti ar cilvēka tiesību un pamatbrīvību ievērošanu.

Tālāko gadu prakse ir pamats pēc būtības jauniem izmeklētāja kā procesa virzītāja lomas formulējumiem KPL 28. pantā. Atbilstoši tam izmeklētājs ir izmeklēšanas iestādes amatpersona, kura ar izmeklēšanas iestādes vadītāja rīkojumu pilnvarota izdarīt izmeklēšanu kriminālprocesā. Jēga ir tāda, ka izmeklēšanas iestādes vadītājam ir dotas tiesības noteikt izmeklētāju skaitu viņam pakļautajā struktūrvienībā, kā arī noteikt konkrētas amatpersonas, kuras tiek apveltītas ar izmeklētāja tiesībām un pienākumiem. Te gan ir daudzi būtiski subjektīvi apsvērumi, jo policijas iestāžu priekšnieki kā parasti atsaucas uz daudzu policijas funkciju nodrošināšanu, kuru realizācijai kopumā policijas darbinieku pietrūkst. Tāpat būtisks aspekts ir arī tas, ka pastāv plašs struktūrvienības amatpersonu loks, kas var strādāt par izmeklētāju, jo nav citu izvirzīto kritēriju. Autora ieskatā, galvenajam būtu jābūt noziedzības stāvoklim konkrētajā teritorijā un nepieciešamajam izmeklētāju skaitam, lai šos noziegumus, vispirms jau tos, kuros ir noskaidrotas personas, kas saucamas pie kriminālatbildības, varētu savlaicīgi izmeklēt. Jaunā ideja pilnībā realizēta netiek; izmeklēšanas iestādes tomēr cenšas izmeklētājus koncentrēt izmeklēšanas struktūrvienībās, plaši policijas resursi netiek iesaistīti kriminālprocesu virzībā. Tāpat netiek veikti arī pasākumi izmeklētāja neatkarības stiprināšanai. Tas notiek, uzsverot pamatā kā praktiskā darba, tā izglītības krīzi izmeklēšanā.

Arī šobrīd policijā kā izmeklēšanas iestādē ir uzkrājies, kā var noprast, simtiem tūkstošu krimināllietu atlikumu, tomēr precīza informācija netiek publiskota. Publiskajā retorikā tiek tīrāžēts viedoklis, ka izmeklētājam jāstrādā ar simtiem lietvedībā esošo krimināllietu, taču netiek konkretizēts, cik lietās ir noskaidrotas personas, kuras būtu saucamas pie kriminālatbildības. Nav skaidrs, cik krimināllietu būtu jāizbeidz, jo ir ierosinātas saskaņā ar KPL 370. panta otro daļu tikai tāpēc, lai noskaidrotu, vai ir izdarīts noziedzīgs nodarījums. Tāpat nav skaidrs, cik krimināllietās nav noskaidrotas personas, kuras būtu saucamas pie kriminālatbildības. Tai pašā laikā KPL ir ieviests un formulēts izmeklēšanas tiešā priekšnieka statuss. Tas liek secināt, ka atbilstoši KPL regulējumam izmeklētājam kā procesa virzītājam ir neatkarību kā ierobežojošs, tā arī paplašinošs raksturs, kas pēc būtības ir pretrunīgi. Autora ieskatā, šajā ziņā KPL iecerētās reformas un būtība nav

izdevusies; tostarp nav pilnībā izmantotas arī vienkāršoto procesu iespējas, jo to piemērošanai kopumā būtu bijis jāsasniedz 70–80% no visiem kriminālprocesa pabeigšanas veidiem. Par tādu apsūdzēto vainas atzīšanas minimālo procentuālo līmeni, kas dod iespēju piemērot vienkāršotos procesus, liecina 80% no tiesām nosūtīto krimināllietu izskatīšanas bez pierādījumu pārbaudes, kā arī citu vienošanās procesu piemērošana, kas dod iespēju izdarīt secinājumu, ka pāri par 90% no pabeigtajiem kriminālprocesiņiem notiek, apsūdzētām personām atzīstot vainu noziedzīgā nodarījumā.

Pārmērīga iespēja dota arī dažādiem procesa dalībnieku “savstarpējiem strīdiem”. Tā, piemēram, izmeklētājam dotas iespējas KPL 29. panta otrās daļas 3. punkta kārtībā pārsūdzēt sava tiešā priekšnieka norādījumus, bet saskaņā ar KPL 29. panta otrās daļas 4. punktu – pārsūdzēt uzraugošā prokurora lēmumus un norādījumus, bet ar tā paša panta daļas 5. punktu – pārsūdzēt amatā augstāka prokurora norādījumu. Tātad iebilst izmeklēšanu uzraugošām amatpersonām. Te gan tomēr jāizceļ prokurora, ne izmeklēšanas tiešā priekšnieka vadošā loma izmeklēšanas uzraudzībā. Savukārt KPL 31. pants noteic, ka izmeklētāja tiešais priekšnieks ir izmeklēšanas iestādes vai tās struktūrvienības vadītājs vai viņa vietnieks, kuram saskaņā ar pienākumu sadali vai individuālu rīkojumu uzdots kontrolēt konkrētā kriminālprocesa veikšanu izmeklēšanas laikā. Izmeklēšanas tiešajam priekšniekam noteiktas tiesības un pienākumi organizēt izmeklētāja darbu, izdarīt izmeklēšanas darbības izmeklētāja lietvedībā esošajā krimināllietā, tātad esošajos reālajos apstākļos vairākos simtos krimināllietu. Tas būtu darba organizācijas modelis, kurš nebūtu jānosaka, jo vietējie apstākļi praksē ir ļoti atšķirīgi. Pēc būtības tiek dublētas izmeklētāju tiesības un pienākumi, t. i., būt gan līdzatbildīgam par izmeklēšanas gaitu, gan par tādu it kā grēkāzi padarīt izmeklētāju, kas, no vienas puses, ierobežo izmeklētāja patstāvību vēl jo vairāk, kad līdzīgas tiesības un pienākumi kriminālprocesā ir uzraugošajam prokuroram.

KPL 37. pantā noteikts, ka izmeklēšanu uzraugošais prokurors ir

- (1) Prokurors, kuram saskaņā ar prokuratūras iestādē noteikto pienākumu sadali vai rīkojumu konkrētajā kriminālprocesā jāveic izmeklēšanas uzraudzība, ir uzraugošais prokurors.
- (2) Uzraugošajam prokuroram izmeklēšanas laikā ir pienākums:
  - 1) dot norādījumus par procesa veida izvēli, izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu, ja procesa virzītājs nenodrošina mērķtiecīgu izmeklēšanu un pieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē vai vilcināšanos;
  - 2) pieprasīt, lai izmeklētāja tiešais priekšnieks nomaina procesa virzītāju, izdara izmaiņas izmeklēšanas grupā, ja netiek izpildīti dotie norādījumi vai ir pieļauti procesuālie pārkāpumi, kas apdraud kriminālprocesa norisi;
  - 3) *(izslēgts ar 28.09.2005. likumu);*
  - 4) *(izslēgts ar 12.03.2009. likumu);*
  - 5) izskatīt sūdzības savas kompetences ietvaros;
  - 6) izlemt pieteiktos noraidījumus savas kompetences ietvaros;

- 7) nekavējoties pārņemt kriminālprocesa vadīšanu, kad izmeklēšanā iegūti pietiekami pierādījumi krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai.
- (3) Izmeklēšanu uzraugošajam prokuroram ir tiesības:
  - 1) pieņemt lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu un nodošanu izmeklēšanas iestādei;
  - 2) dot norādījumus un pieprasīt doto norādījumu izpildi;
  - 3) veikt procesuālās darbības, par to iepriekš informējot procesa virzītāju;
  - 4) jebkurā laikā iepazīties ar kriminālprocesa materiāliem;
  - 5) atcelt procesa virzītāja un izmeklēšanas grupas dalībnieka lēmumus, kā arī izmeklētāja tiešā priekšnieka lēmumus, kas nav saistīti ar procesam nozīmīgiem organizatoriskiem jautājumiem;
  - 6) iesniegt ierosinājumu virsprokuroram par cita izmeklētāja tiešā priekšnieka noteikšanu konkrētajā kriminālprocesā vai kriminālprocesa nodošanu citai izmeklēšanas iestādei;
  - 7) piedalīties sēdē, kurā izmeklēšanas tiesnesis lemj par atļaujas došanu piespiedu līdzekļu piemērošanai un speciālo izmeklēšanas darbību veikšanai;
  - 8) piedalīties to procesuālo darbību veikšanā, kas vērstas uz sadarbību ar personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kā arī vienkāršāka procesa izvēlē.

Kopumā uzraugošā prokurora tiesības un pienākumi ir vērsti uz izmeklētāja procesuālo kontroli un mehānismiem, kā tā tiek realizēta, taču tuvas vai līdzīgas tiesības un pienākumi ir izmeklētāja tiešajam priekšniekam. Problēma noteikti veidojas tajās situācijās, kad izmeklēšanas tiesneša, uzraugošā prokurora un izmeklēšanas tiešā priekšnieka viedoklis un norādījumi izmeklētājam par kriminālprocesa tālāko virzību nonāk pretrunā ar izmeklētāja viedokli. Ir iespējamās visdažādākās situācijas. Subjektīvi atšķirīgi viedokļi, tostarp izmeklētāja tiešā priekšnieka nepietiekamas krimināltiesību un kriminālprocesa zināšanas, jo ikdienas darbs saistīts ar citu policijas funkciju realizāciju. Pamatzināšanu trūkums, lietas materiālu formāla, nevis substantīva pārzināšana nereti tikai tādā apjomā, lai atbildētu uz sūdzībām vai izpildītu uzraugošā prokurora norādījumus. Vēl bīstamāka ir izmeklēšanas tiešā priekšnieka interese par konkrētas krimināllietas izmeklēšanas gaitu, izmantojot savas tiesības un pienākumus, bez attiecīgas vajadzības, kas izmeklētāju amata subordinācijas dēļ nostāda nesavienojamā situācijā ar neatkarību. Var saprast arī pamatotas izmeklēšanas tiešā priekšnieka un uzraugošā prokurora prasības, ja izmeklētājs nepilda savus pamata pienākumus un ir nepieciešamība uz to reaģēt. Ņemot vērā šo aspektu, šīs iespējas un potenciālie draudi tad arī bija autora pārdomu pamats, proti, kādā virzienā būtu teorētiski un praktiski jāattīsta izmeklētāja kā galvenā kriminālprocesa virzītāja statuss. KPL praktiskajā lietojumā jau vairāk nekā 10 gadus ir pierādīties, ka pamatā izmeklēšanā izmeklēšanas iestādēs izmeklētāji paveic procesuālo darbu krimināllietās līdz kriminālvajāšanas stadijai. Situācijas, kad prokurors uzsāk kriminālprocesu un nenodod to izmeklēšanas iestādei, ir ar izņēmuma raksturu, tāpēc autora pārdomas bija saistītas ar to, cik neatkarīgam jābūt izmeklētājam, kā šādai neatkarībai būtu jābūt garantētai,

lai arī izmeklēšana kopumā būtu bijusi neatkarīga; uz tendenciozi ietekmējamu izmeklēšanas pamata nevar balstīties neatkarīga kriminālvajāšana un iztiesāšana. Turklāt šādiem pamatprincipiem par pamatu nevar būt argumenti par izmeklētāju pārslodzi un lielo krimināllietu atlikumu, tam jāmeklē citi fundamentāli risinājumi, un iepriekšējo gadu pieredze, neaktuālas lietas izbeidzot, par to liecina.

Skatījums uz āru un salīdzinājums

Izmeklētāja statusa neatkarības meklējumos autors to salīdzina arī ar citu valstu pieeju, tostarp arī atšķirīgā kriminālprocesuālajā kārtībā. Tā, piemēram, Lielbritānijā noteikts šāds izmeklētāju un citu statusu iedalījums:⁷

- 1) izmeklētājs (*an investigator*) ir jebkurš policists, kurš ir iesaistīts izmeklēšanas procesā, visiem izmeklētājiem ir tiesības izpildīt savus pienākumus, pamatojoties uz šīm vadlīnijām, tai skaitā informācijas savākšanā un uzglabāšanā;
- 2) izmeklētājs, kurš ir atbildīgs par izmeklēšanu (*the officer in charge of an investigation*), ir policists, kas nosaka izmeklēšanas gaitu, viņš ir atbildīgs par to, ka ir spēkā nepieciešamās vadlīnijas, procedūras, kas nosaka, kādā veidā informācija ir jāsavāc un jāuzglabā;
- 3) policists, kurš ir atbildīgs par materiālu nodošanu prokuratūrai (*the disclosure officer*), ir atbildīgs par policijas dokumentu izskatīšanu policijā, par materiālu nodošanu prokuroram un arī jebkādu kriminālprocesu, kas tiek uzsākts šīs izmeklēšanas dēļ. Šī amatpersona ir atbildīga arī par to, ka šie soļi ir izpildīti. Atbildīgs par materiālu nodošanu apsūdzētajam, ja prokurors to pieprasa.

Funkcijas trim pozīcijām ir norobežotas. Sarežģītība nosaka, vai izmeklēšanu izdara viens vai vairāki policisti-izmeklētāji, tas būs atkarīgs no noziedzīgā nodarījuma sarežģītības pakāpes un darba organizācijas konkrētā policijas iecirknī. Ja tos izpilda vairāk nekā viens cilvēks, svarīgi, lai notiktu komunikācija, kas nodrošinātu efektīvu pienākumu izpildi. Funkcijas ir nodalītas, kas ir būtiski un nozīmē arī neatkarību.

Arī KPL neatkarības mehānismi ir iestrādāti prokurora kā procesa virzītāja rīcībā līdz pat tam, ka valsts apsūdzību tiesā uztur tas prokurors, kurš ir pieņēmis lēmumu par saukšanu pie kriminālatbildības. KPL 42. pantā noteikts, ka:

- (1) Valsts apsūdzību pirmās instances tiesā uztur tas prokurors, kurš nodevis krimināllietu tiesai. Virsprokurors apsūdzības uzturēšanu var uzdot citam prokuroram.

⁷ Criminal Procedure and Investigations Act 1996 Code of Practice under Part II. Pieejams: http://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/931173/Criminal-procedure-and-investigations-act-1996.pdf [aplūkots 14.10.21.].

- (2) Valsts apsūdzību apelācijas instances tiesā uztur pēc iespējas tas pats prokurors, kas to uzturēja pirmās instances tiesā. Virsprokurors valsts apsūdzības uzturēšanu var uzdot citam prokuroram.

Tādējādi noteikta kā prokurora neatkarība, tā arī atbildība par savu lēmumu. Tik strikti nosacījumi nav izvirzīti izmeklētājam, tomēr autors uzskata, ka tas būtu nepieciešams, stiprinot izmeklētāja likumā noteiktu neatkarību un atbildību. Pretējā situācijā izmeklēšanas gala rezultāta atbildību iespējams motivēt ar vispirms jau izmeklēšanas tiešā priekšnieka nemotivētiem norādījumiem. Tādā veidā tiktu stiprināta arī uzraugošā prokurora atbildība, viņš pēc tam kriminālprocesā pildītu valsts apsūdzības uzturētāja pienākumus kriminālprocesā, kuru būtu reāli uzraudzījis. Jāuzsver vēlreiz, ka šāds uzraudzības un valsts apsūdzēšanas modelis iespējams, to samērojot ar reālu izmeklētāja un uzraugošā prokurora slodzi, tāpēc kardināli svarīgi ir KPL paredzēt kriminālprocesuālus izlemšanas mehānismus, kuri dotu iespēju atslogot kriminālprocesa virzību krimināllietās, kurās nav noskaidrotas personas, kas būtu saucamas pie kriminālatbildības, uzsāktu krimināllietu skaita samazināšanu, izlemjot līdz galam iesāktu diskusiju par noziedzīgu nodarījumu dekriminālizāciju, slodžu izlīdzināšanu, kā arī radot citas kriminālprocesuālas iespējas tik daudz pieminētajai aktuālo krimināllietu izmeklēšanai. Kā viens no risinājumiem varētu būt līdzīgi kā Lielbritānijā – dažādu pakāpju izmeklētāju statuss; ideja, kuru paskaidrošu turpmāk.

Noslēgums

Domāju, ka izšķirošie nav jautājumi, kas noregulēti pēdējos KPL grozījumos⁸ attiecībā uz sūdzību izskatīšanas kompetences koncentrēšanu amatā augstāka prokurora pilnvarās, tādējādi no tām atbrīvojot virsprokurus. Domāju, ka tuvāko gadu laikā būtu jāatrisina izmeklēšanas iestādēs esošo krimināllietu problēmas. Pie kam tas būtu jādara ar kriminālprocesuālo grozījumu palīdzību, piemēram, aizstājot KPL 400. pantā paredzēto krimināllietas apturēšanas iespēju ar krimināllietas izbeigšanu. Iespējams izmantot arī Krimināllikumā paredzēto noziedzīgu nodarījumu noilgumu mazsvarīgākiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuru virzība krimināltiesisko attiecību noregulējumam tāpat nenotiks, tikai tiks papildus uzkrāts neizmeklēto krimināllietu skaitliskais atlikums. Autors netic, ka pašreizējās problēmas būtu iespējams atrisināt, palielinot izmeklētāju skaitu izmeklēšanas iestādēs, tas arī būtu valstiski nesamērīgi liels finansiālais ieguldījums sabiedriski ne tik nozīmīgu nodarījumu izmeklēšanā. Tam gan nepieciešama politiķu izšķiršanās un sabiedrības izpratne, taču nekā nedarīšana un dažādu saukļu izteikšana problēmas neatrisinās. Noteikti ir apsverama arī izmeklēšanas tiešā priekšnieka iesaiste tieši mazāk svarīgu nodarījumu izmeklēšanas koordinēšanā, bīstamāko sabiedrībai koncentrējot uzraugošā prokurora pilnvarās. Arī izmeklētāja

⁸ Grozījumi Kriminālprocesa likumā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2021/12A.4> [aplūkots 14.10.21.].

statuss būtu pakārtojams noziedzīga nodarījuma smaguma pakāpei, tādējādi gan veicinot izmeklētāju izaugsmi, tai skaitā arī profesijas prestižu.

Apzinoties, ka minētā pieeja ir diskutējama, iespējams, rakstot jaunu KPL, kurā tiktu izmantota jau vairāk nekā 16 gadu gaitā uzkrātā pieredze. Vēl uzsveru, ka, manuprāt, izmeklēšanā uzkrātās problēmas iespējams risināt kriminālprocesuālā kārtībā, būtiski nepalielinot procesa virzītāju štatus. Galvenais ir šos procesus nesamērīgi nepaildzināt, ja ir runa par tuvākajiem gadiem. Vienlaikus kā nepabeigto krimināllietu atlikuma problēmas risinājums ir iespējama arī atsevišķu maznozīmīgu noziedzīgo nodarījumu dekriminalizācija, kas citastarp vērtēta arī autora iepriekšējās publikācijās, bet tas ir vairāk krimināltiesību diskusiju jautājums.

Kopsavilkums

1. Tuvākajos gados nepieciešams grozīt kriminālprocesuālo kārtību un uzraudzību, lai risinātu nepabeigto krimināllietu atlikuma samazināšanu.
2. Nepieciešams nostiprināt izmeklētāja neatkarību, to pakļaujot noziedzīga nodarījuma bīstamības un sarežģītības pakāpei – jo bīstamāks noziegums, jo izmeklēšanu izdara augstāka līmeņa izmeklētājs.
3. Izmantojot paraugus no citām valstīm, ieviest triju līmeņu izmeklētājus valstī varētu būt viens no variantiem, kā efektīvizēt kriminālprocesuālo kārtību un uzraudzību, kā arī sekmēt izmeklētāju neatkarību.
4. No izmeklēšanas viedokļa būtu nepieciešams apsvērt iespēju vienkāršāko noziedzīgo nodarījumu uzraudzību koncentrēt izmeklētāja tiešā priekšnieka organizatoriskā, ne pašreiz KPL noteiktā kompetencē.
5. Tāpat nepabeigto krimināllietu atlikuma problēmu varētu risināt un samazināt šādu lietu skaitu, izbeidzot procesu tā vietā, lai apturētu izmeklēšanu KPL 400. panta kārtībā.
6. Tāpat vērtīgi būtu apskatīt un pārskatīt krimināltiesībās noteiktos noilguma termiņus sabiedrībai ne tik bīstamos noziedzīgos nodarījumos, lemjot arī par dekriminalizācijas iespējām.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūras avoti

1. Levenbergs Z. Kriminālprocesa īpatnības Vidzemē un Kurzemē XV–XVIII gadsimtepos. Rīga: Z. Levenberga izdevniecība, 1936.
2. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.

Normatīvie akti

3. Criminal Procedure and Investigations Act 1996 Code of Justice under Part II. Pieejams: <http://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/>

attachment_data/file/931173/Criminal-procedure-and-investigations-act-1996.pdf [aplūkots 14.10.21.].

4. Grozījumi Kriminālprocesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 19.01.2021., Nr. 12A.
5. Kriminālprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 11.05.2005., Nr. 74(3232).
6. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 09.02.1961., Nr. 6.
7. Latvijas PSR kriminālprocesa kodekss. Pieejams: https://likumi.lv/wwraksti/1961/LPSR_KPK.PDF.
8. Prokuratūras likums. Latvijas Vēstnesis, 02.06.1994., Nr. 65.

Citi materiāli

9. Trešā vara. Ģenerālprokurora Jāņa Skrastiņa ziņojums par tiesu reformu prokuratūrā. Pieejams: <https://vestnesis.lv/ta/id/38893> [aplūkots 09.10.2021.].